

# **نمادگرایی در اشعار فروغ فرخزاد**

**مریم اسدالهی**

**پاییز ۹۵**

|                     |                                                                    |
|---------------------|--------------------------------------------------------------------|
| سرشناسه             | : اسدالهی، مریم، ۱۳۵۷ -                                            |
| عنوان و نام پدیدآور | : نمادگرایی در اشعار فروغ فرخزاد/ مریم اسدالهی.                    |
| مشخصات نشر          | : موسسه اندیشه کامیاب ایرانیان ۱۳۹۵.                               |
| مشخصات ظاهری        | : ۷۷ ص.                                                            |
| شابک                | : 8 - 008 - 453 - 600 - 978 : ۱۰۰۰۰۰ ریال                          |
| وضعیت فهرست نویسی   | : فیبا                                                             |
| موضوع               | : فروغ فرخزاد، ۱۳۱۳ - ۱۳۴۵، سمبولیسم                               |
| موضوع               | : Farrokhzad.Forough--Symbolism:                                   |
| موضوع               | : فروغ فرخزاد، ۱۳۱۳-۱۳۴۵-- نقد و تفسیر                             |
| موضوع               | : Farrokhzad.Forough-- Criticism and interpretation:               |
| موضوع               | : شعر فارسی -- قرن ۱۴ -- تاریخ و نقد                               |
| موضوع               | : Persian poetry--20 <sup>th</sup> century--History and criticism: |
| موضوع               | : سمبولیسم (ادبیات)                                                |
| موضوع               | : Symbolism in literature :                                        |
| رده بندی کنگره      | : ۱۳۹۵. ۸. الف/۱۶۴ PIR                                             |
| رده بندی دیویی      | : ۸۱۶/۶                                                            |
| شماره کتابشناسی ملی | : ۴۴۶                                                              |

|               |                                                             |
|---------------|-------------------------------------------------------------|
| عنوان کتاب    | : نمادگرایی در اشعار فروغ فرخزاد                            |
| ناشر          | : موسسه اندیشه کامیاب ایرانیان                              |
| دفتر انتشارات | : تهران - انقلاب - پل شمیران - خ نور محمدی - پلاک ۳۷ - واحد |
| مؤلف          | : مریم اسدالهی                                              |
| ویراستار      | : محبوبه رضاعلی                                             |
| مدیر تولید    | : موسسه آموزشی خوارزمی                                      |
| صفحه آرا      | : سید حمید احمدزاده نیک قلب تنه                             |
| طراح جلد      | : امیر هاشمی                                                |
| شمارگان       | : ۱۰۰۰ جلد                                                  |
| نوبت چاپ      | : اول، ۱۳۹۵                                                 |
| چاپ و صحافی   | : موسسه آموزشی خوارزمی                                      |
| ناظر چاپ      | : مهندس پیمان عباد                                          |
| قیمت          | : ۱۰۰۰۰۰ ریال                                               |

شابک: ۸ - ۰۰۸ - ۴۵۳ - ۶۰۰ - ۹۷۸  
 ISBN: 978 - 600 - 453 - 008 - 8

## مقدمه

سمبولیسم ادبی در دو دهه‌ی پایانی قرن هجدهم در غرب ظهور کرد و بخشی از مشخصه‌ها و مبانی آن، پس از مشروطیت به شعر فارسی راه یافت. با ظهور نیما یوشیج، سمبول پر دازی و نمادگرایی به صورت یکی از جنبه‌ها و ارکان شعر نو درآمد و به تدریج، سمبولیسم شعر فارسی، ماهرک و ساختاری متناسب با دنیای فکری و شیوه‌های شعری شاعران نوپرداز پیدا کرد. نخستین دوره ظهور سمبولیسم در شعر فارسی دهه ۲۰ است. پس از آن، وقوع کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ و نیز سرانجام شعر نو، باعث شد تا صاحب سبک در حوزه‌ی شعر نو، جریان نماد پر دازی و سمبولیسم شعری را در مسیر دیگری قرار داد و منجر به توسعه‌ی اشکال و ابعاد آن گردید. از زمان مشروطیت شعر فارسی، از نظر عناصری چون اندیشه، زبان، قالب و ... همگام با شعر نو جهان مدرن متطور شد و زبان شعر نو فارسی خود را نشان داد و بالیدن گرفت و بوسیله نیما یوشیج شعر نو به انسجام رسید. شاعران فارسی زبان تا پیش از ظهور نیما یوشیج همواره بر همان الگوها و قالب‌های سنتی وفادار بودند و شعر پارسی محدود و محصور در اوزان و افعیل عروضی به سر می‌برد و بر پایه‌ی همان چارچوب‌ها به معنی مصراع و بیت سنجیده می‌شد.

نیما یوشیج با کوتاه و بلند کردن مصرع‌ها و جابجایی قایمه‌ها، بدعتی در موسیقی شعر بوجود آورد و اگرچه وزن را برای شعر لازم و حتمی می‌شمرد، ولی آن را مبنی بر امتداد مصوتها و تکیه کلمات می‌دانست، نه آن که همچون شعر قدیم وزن بیت یا مصراع، معیار تعیین وزن شعر به شمار آید.

نمادگرایی پیش از آن که یک مکتب به حساب بیاید، یک مفهوم یا فلسفه است. بشر از ابتدای شکل گیری تمدن‌ها و آغاز شاعری تمایل داشته حرف‌هایش را در قالب نمادها و نشانه‌ها به زبان آورد و اشیای دور و برش را تجسم مفاهیمی عمیق‌تر از آنچه به چشم می‌آید، نشان دهد. همان طور که مصریان باستان گل‌های اسپریس را نماد مرگ می‌دانستند، هندیان گل نیلوفر را نشانه تاج خداوند می‌نامیدند، بابلی‌ها مار را نماد جاودانگی به حساب می‌آوردند و خورشید را نشانه بخشنده‌ی زندگی و زندگی. اما به هر حال سمبولیسم یک مکتب فکری هم هست. در اواخر قرن نوزدهم شاعران فرانسوی که از زبان خشک نویسندگان واقع‌گرا به ستوه آمده بودند، مکتب نمادگرایی را بنیان نهادند. آن‌ها عقیده

داشتند: اثر هنری باید تا حد ممکن از بیان مستقیم مفاهیم فرار کند و به نمادها و نشانه‌ها پناه آورد. نمادها و نشانه‌ها، خواننده را در کشف راز و رمزهای اثر به تحرک در می‌آورد و او را از قالب یک شاگرد حرف گوش کن بیرون می‌آورد. هنگامی که سخن از سمبل یا نماد گرایی به میان می‌آید تصور می‌شود که با حذف واژه اصلی و استفاده از کلمه جایگزین ارکان اصلی شعر را از میان بردارد، در صورتی که بسیاری از شاعران با توجه به اوضاع و احوال اجتماعی و سیاسی دوران خودشان و گاهی برای اعتراض نسبت به وضع موجود در کشور از واژگان جدیدی به جای واژگان اصلی استفاده می‌کردند. این امر حتی برای به تصویر کشیدن خاطرات در ایام گذشته ممکن است به کار رود. مرگ و زندگی، فناوینستی، زیبای‌ها و زشتی و... همگی ممکن است در غالب نماد از طرف شاعر به خواننده ارائه شود. بیان حالات روحی و روانی فرد و اینکه در چه شرایطی می‌زیسته، همگی تأثیرگذار است.

فروغ فرخزاد یکی از بلندترین شاعران معاصر است، به گونه‌ای که او را نماینده یک دوره کامل از شعر معاصر ایران از چارپاره سرایی تا شعر نیمایی، از شعر نیمایی نو تا پیشروی در تجربه‌هایی چون نو و شعر گفتار می‌دانند. اما با وجود این ملاحظات حاشیه‌ای و به دور از حساسیت بر جنبه‌های مختلف زندگی وی و رخدادهای بیرونی تأثیرگذار بر شعر او، تا به امروز عمیقاً احساس می‌شود.

البته قبل از اینکه بخواهیم مستقیم درباره او و سمبل در آثار فروغ کار کنیم، باید دلیل استفاده وی، بررسی اوضاع و احوال زندگی شخصی او و... قدرت بیان او در استفاده از واژگان مناسب در شعر را مورد نقد و بررسی قرار داد.

اگر شعر را یک ابزار هنری و یک زبان غیر عادی بدانیم که شاعر برای بیان مفاهیم و اهداف مختلف از آن استفاده می‌نماید، بنابراین ضمن اینکه آنچه را که شاعر در صدد انتقال و القاء آن به خواننده از طریق این ابزار می‌باشد حائز اهمیت است، کسب لذت توسط خواننده نیز از نتایج مهم این ابزار هنری می‌باشد. حال اگر شعر را به موسیقی شبیه نماییم، همانطور که میزان علاقه و التذاذ افراد از یک موسیقی خاص می‌تواند متفاوت باشد، میزان کسب لذت افراد از یک شعر نیز متغیر خواهد بود. به عبارت دیگر ذوق شخصی و حالات روحی افراد نیز در میزان بهره‌مندی آنان از یک اثر هنری تأثیرگذار خواهد بود.

|    |                              |
|----|------------------------------|
| ۵  | مقدمه                        |
| ۱۱ | فصل اول                      |
| ۱۱ | سمبولیسم یا نماد گرایی       |
| ۱۲ | مفهوم سمبولیسم: Symbolism "  |
| ۱۳ | انگیزه ها- کاربرد سمبل       |
| ۱۴ | رویا اندیش و تخیل            |
| ۱۴ | واقعیت دیگر                  |
| ۱۴ | زبان مشکل                    |
| ۱۴ | زبان موسیقایی                |
| ۱۴ | ابهام                        |
| ۱۴ | اسرار                        |
| ۱۵ | بدبینی                       |
| ۱۵ | اهداف سمبولیسم               |
| ۱۵ | سمبولیسم ادبی                |
| ۱۶ | پیشوایان سمبولیسم ادبی       |
| ۱۶ | پل ورلن                      |
| ۱۷ | آرتور رمبو                   |
| ۱۷ | استفان مالارمه               |
| ۱۷ | نهضت سمبولیسم ادبی در فرانسه |
| ۱۸ | سمبولیسم در کشورهای دیگر     |
| ۱۹ | سمبل در متون فارسی           |
| ۱۹ | نمادگرایی                    |
| ۲۲ | تقسیم بندی نمادها            |
| ۲۲ | «طبیعی»                      |
| ۲۲ | «مستور یا اختصاصی»           |

|    |                                         |
|----|-----------------------------------------|
| ۲۲ | «مرسوم»                                 |
| ۲۲ | پیشینه نمادگرایی در ادبیات فارسی        |
| ۲۳ | نماد و نمادپردازی در شعر معاصر          |
| ۲۵ | <b>فصل دوم</b>                          |
| ۲۵ | زندگینامه و آثار                        |
| ۳۲ | آثار فروغ                               |
| ۳۲ | «اسیر»                                  |
| ۳۳ | «دیوار»                                 |
| ۳۴ | عصیان                                   |
| ۳۶ | بولدهای دیگر                            |
| ۳۸ | ایمان آوردن به آغاز فصل سرد             |
| ۳۹ | <b>فصل سوم</b>                          |
| ۳۹ | اندیشه های فروغ                         |
| ۴۲ | زبان فروغ                               |
| ۴۳ | ویژگی های زبان شعری فروغ                |
| ۴۴ | سبک فروغ                                |
| ۴۶ | درونمایه های شعری فروغ                  |
| ۴۹ | تحولات فکری فروغ فرخزاد                 |
| ۵۳ | <b>فصل چهارم</b>                        |
| ۵۳ | بن مایه های شعر فروغ                    |
| ۵۳ | مرگ، زوال و پوسیدگی                     |
| ۵۴ | نومیدی و یاس و بدبینی                   |
| ۵۵ | حسرت گذشته                              |
| ۵۶ | مظلومیت                                 |
| ۵۶ | تنهایی و غربت                           |
| ۵۷ | حسرت                                    |
| ۵۷ | سادگی و زودباوری و اعتمادهای بی مورد    |
| ۵۸ | مساله ازدواج                            |
| ۵۸ | زندگی در خانه یا "ترنم دلگیر چرخ خیاطی" |
| ۵۹ | دلمشغولی های دوران کودکی                |

|    |                          |
|----|--------------------------|
| ۶۱ | فصل پنجم                 |
| ۶۱ | شعراجماعی فروغ           |
| ۶۴ | معشوق در شعر فروغ        |
| ۶۵ | معشوق مرد زمینی          |
| ۶۶ | معشوق فردی               |
| ۶۷ | واژگان فروغ              |
| ۶۹ | فصل ششم                  |
| ۶۹ | صنایع ادبی در اشعار فروغ |
| ۶۹ | تکرار                    |
| ۷۰ | بدل                      |
| ۷۱ | جابه جایی سفت            |
| ۷۱ | نامگذاری جدید            |
| ۷۱ | ارسال المثل              |
| ۷۲ | جناس                     |
| ۷۲ | سجع                      |
| ۷۲ | استعاره                  |
| ۷۳ | تشبیه                    |
| ۷۳ | کنایه                    |
| ۷۳ | سمبولیسم فروغ            |
| ۷۴ | سالشمار زندگی فروغ       |
| ۷۵ | منابع و مآخذ             |
| ۷۵ | منابع                    |